

ANKARAVÎ ŞERHİ'NİN TE'LİF SÜRECİ*

The Writing Process of Ankaravi's Commentary

Dr. Ahmet TANYILDIZ**

ÖZET

XVII. yüzyıl Osmanlı ilim ve meşihat dünyasının önemli isimlerinden olan İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Mevlevî âdâb ve erkânı üzerine kaleme aldığı on altı eseri ile Mevlevîliğin felsefî ve fikhî savunuculuğunu yapmıştır. Erbâbı arasında ona Hazret-i Şârih pâyesini kazandıran yegâne eseri ise Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif adlı Mesnevî şerhidir. Bu eser Ankaravî'nin zihninde yer etmiş olan büyük şerh düşüncesinin en önemli somut örneğini teşkil etmektedir. Şârih bu vesîleyle eserini te'lif etmekle kalmamış, ilerleyen zaman içerisinde yer yer esere eklemelerde bulunarak tekâmül etmiş bir şerh metni ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmada Şerh-i Mesnevî'nin üç aşamalı te'lif süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, Te'lif Süreci

ABSTRACT

İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, who is one of the outstanding people of the field of science and religion in Ottoman, 17th century, supported being

* Bu çalışma, I. Neşvegâh-ı Sûfiyâne-Mevlânâ, Mevlevîlik ve Mesnevî Sempzoyumu (25-27 Haziran 2010, Yozgat-Sorgun)'nda sunulan tebliğin geliştirilmiş metnidir.

** Erciyes Üniversitesi, Rektörlük Türk Dili Bölümü, ahmedesad@gmail.com

Mevlevî in terms of philosophy and religion through the 16 works of which he wrote on the tradition of Mevlevî. Among his materpieces, his essential work making him gain the position "Hazret-i Şârih" is the work of Mesnevî, Mecmû'atu'l-Letâyif and Matmûratu'l-Ma'ârif. This work of art is the most outstanding, concrete example for the big thought of Mesnevî, having a significant role in Ankaravî's mind. Not only Ankaravî wrote his work simply but also he struggled to come up with a work got perfect through additional contributions to it, over time. In this working, the writing process of Şerh-i Mesnevî made in three steps is going to be evaluated.

Key Words: İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, The Writing Process.

GİRİŞ

XVII. yüzyıl Mevlevî düşüncesinin teorik altyapısını te'lîf ettiği eserlerle somut bir yapıya dönüştüren ve çeşitli mahfillerde müdafâasını gerçekleştiren İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, ilim ve tasavvuf dünyasında saygın bir konum elde etmiştir. Onun imparatorluğun ve ilmin merkezi İstanbul'da şöhret bulmasında, şüphesiz gençlik döneminde Mısır'da kaldığı süre içerisinde aldığı ilmî eğitimin ve Konya'da yaşadığı tasavvufî deneyimin de etkisi vardır. Şerh-i Mesnevî'nin meydana getirilmesinde etkin olan ilmî ve tasavvufî serüvenine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

H.1000/M.1591 yılının sonunda Mısır seyahatine çıkan Ankaravî, orada kaldığı yedi sene zarfında ilim ve fenle meşgul olmuş, Mevlevîliğe intisâb edip *Mesnevî-yi Şerîf* kırâatına mezun olmuştur. 1008/1599 yılında Mısır'dan Ankara'ya dönüp yerleşmiş ve *Mesnevî-yi Şerîf* kırâatı ve vaazına başlamıştır.¹

Ankaravî, Mısır'dan döndükten sonra H.1008-1015/M.1599-1606 yılları arasında yedi yıl boyunca Ankara'da kalmış ve *Mesnevî* kırâatı ile meşgul olmuştur. Bu eğitim ve irşâd hareketini sürdürürken Ankaravî'ye haset edip kin güdenler kendisini inkâr etmiş, ona bühtan ve iftiralarda bulunmuş, hatta onun helâkine niyetlenmişlerdir. Ankaravî bu zor dönemde gözlerinden rahatsızlanmış ve sonunda hem oradan uzaklaşmak hem de gözlerine derman bulmak niyetiyle H.1015/M.1606 yılının Muharrem ayında Konya'ya gelmiş, bu arada I. Bostan Çelebi'ye mürîd ve onun kardeşi Ebû Bekir Efendi'ye dervîş olmuştur.²

¹ Sahîh Ahmed Dede; *Mecmû'atu't-Tevârîbi'l-Mevlevîyye (Mevlevîlerin Tarîbi)*, Haz: Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, s. 281.

² Semih Ceyhan; *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler

Esrâr Dede, Ankaravî'nin ilk dönemlerinden ve Mısır'a gidişinden söz etmez. Ayrıca Ankara'da Bayrâmî bir şeyh olduğunu belirterek yakalandığı göz hastalığına şifâ bulmak amacıyla Konya'ya geldiğini, Bostân Çelebi'nin himmetiyle şifâ bulduğunu ve Mevlevîlikle tanışıp kısa bir sürede merhaleleri aşarak Galata Mevlevîhânesi meşîhatıyla şereflendirildiğini söyler.³

Ankaravî, H.1019/M.1610 yılının Şevvâl/Ekim ayında beş yıllık Konya hayatını nihayete erdirip şeyhi I. Bostan Çelebi'nin iradesiyle ve meşîhat-nâmesiyle Galata Mevlevîhânesi'ne gitmiştir. İstanbul'a vardığı zaman Rumeli Kazaskeri Yahyâ Efendi ve Anadolu Kazaskeri Kemal Efendi kendisini ziyaret etmiş ve vaazını dinlemişlerdir.⁴

Şerhin Te'lîf Süreci⁵

Mukaddime ve İlk On Sekiz Beyit

Ankaravî, Konya'da dervîş olarak bulunduğu sırada *Mesnevî*'nin Arapça mukaddimesini yine Arapça olarak *Simâtu'l-Mûkinîn* adıyla şerh etmiştir (H.1017/M.1608). Şârihin zihninde var olan çoklu şerh projesinin ilk adımı olan bu eserin nüshaları 13 ila 23 varak arasında değişmektedir.

Ankaravî risâlenin mukaddimesinde *Mesnevî*'nin dîbâcesindeki bazı müşkül cümlelerin kimi şârihlerce hatalı yorumlandığını fark ettiğini belirtip o dîbâceye uygun bir şerh yazdığını ifade eder. Eserin yazıldığı sıralarda gördüğü bir rüyada, kendisine söylenildiği gibi adını *Simâtu'l-Mûkinîn* (Yakîn Ehlinin Sofrası) koyar.⁶

Ankaravî *Mesnevî*'nin şerhine başlarken de bu risâlenin geliştirilmiş Türkçe tercümesini Fâtihu'l-Ebyât ile beraber şerhin başına koymuştur. Burada *Mesnevî*'nin mukaddimesindeki Arapça cümleler Türkçeye çevirilerek şerh edilmiştir. İleri sürülen fikirler âyet, hadis ve manzum parçalarla desteklenmiştir.

H.1028/M.1619 yılının Rebî'u'l-evvel ayında ise *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyit şerhi olan Fâtihu'l-Ebyât'ı kaleme almıştır. Ankaravî bu eseri

Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2005. s. 117; Sahîh Ahmed Dede; *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 286.

³ Esrâr Dede; *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye İnceleme-Metin*, Haz.: İlhan Genç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s. 209.

⁴ Sahîh Ahmed Dede; *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 289.

⁵ Ankaravî Şerhi'nin te'lîf süreci meselesi doktora tezimizin ilgili bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Daha fazla bilgi için bk. "Ahmet Tanyıldız; *İsmâil Rûsûbî-yi Ankaravî- Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (Cilt I) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2010".

⁶ Sahîh Ahmed Dede; *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 289; Semih Ceyhan, Mustafa Topatan; *Mesnevî'nin Sırrı-Dîbâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi*, İstanbul: Hayykitap Yayınları, 2008.

müstakil olarak kaleme almış olmasına rağmen Mesnevî Şerhi'ne başladıktan sonra geliştirerek Simâtu'l-Mûkinîn'in tercümesiyle beraber büyük şerhin başına koymuştur.

Fâtihu'l-Ebyât, Mesnevî Şerhi'nin başına alındığı için kimi kaynaklarda ve kataloglarda şerhle karıştırılarak şerhin bütününe verilen bir isim hâline gelmiştir. Ancak Ankaravî şerhin mukaddimesinde iki ismi birbirinden ayırt edip risâlenin yazılış serüvenini de açıklar.⁷

Fâtihu'l-Ebyât, Mesnevî Şerhi'nde yer aldığı biçimiyle Semih Ceyhan ve Mustafa Topatan tarafından yayınlanmıştır. Öncesinde Ceyhan'ın doktora tezinde ele aldığı ilk on sekiz beyit, bu çalışmada Mesnevî dîbâcesi ile birlikte değerlendirilmiştir.⁸

Fâtihu'l-Ebyât, Mesnevî Şerhi'nin içinde de yer aldığı için çoğunlukla şerhle beraberdir. Bunun dışında kütüphanelerde kimi müstakil nüshaları da bulunmaktadır.⁹

⁷ “Bu fakîr ü hakîr-i keşîru't-tağşîr ol vaqtde ki Hâzret-i Pîrûn kelâm-ı münîrin ibtidâdan naql u taqrîr itmege şurûc eyledükde ba'z-ı yârân efâzullâhu 'aleyhim sicâlu'l-'irfân ol taḥkîk ü beyânı istihsân idüp istid'â eylediler ki ol dürer-i ma'ânî vü ma'ârif ve ğurer-i esrâr u leṭâyif silk-i taḥrîre dizile ve andan bir kitâb-ı müsteṭâb düzile egerçi cümle-yi ebyâta şerḥ yazılmazsa bârî ibtidâda vâkıf olan on sekiz ebyâta yazıla bu fakîrûn ol ḥinde Ṭarîkat-nâmenüñ taşnîfine iştiğâlüm olduğundan bunlara didüm ki inşâ'allâhu Te'âlâ ba'de tekmîl-i Minhâcu's-Sâlikîn bu zîkr olunan taḥkîk ü taqrîri ma'aziyâdetin taḥrîr ü taṣṭîr eyleyem ve ba'z-ı ebyât-ı müşkile vü kelimât-ı mu'zılayı daḥî câbecâ bulup bu ebyât-ı semânî 'aşere zamm kılpup anlara daḥî şerḥ söyleyem pes ol kitâb-ı müsteṭâb tamâm olduğda yârân-ı şafâ el-kerîmu izâ 'ahede vefâ (Kerim olan kişi ahbine vefalı olur) mazmûnün edâ eylediler ve mâmezâda olan va'denüñ zuhûrın istid'â kıldılar bu fakîr daḥî ve emme's-sâ'ile felâ tenher (Sakin isteyeniyen azarlama! Duha, 10) fehvâsınca anları bu behreden nehy itmeyüp ibtidâ-yı Meşnevî-yi Şerîfde vâkıf olan hijdeh ebyât-ı laṭifenüñ ve daḥî ba'z-ı müşkil olan kelimât-ı şerîfenüñ şerḥine şurûc eyledüm ve bu kitâba Fâtihu'l-Ebyât diyü nâm söyledüm.”İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif, Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 18215, 1b.

⁸ Semih Ceyhan; Mustafa Topatan; *Mesnevî'nin Sırrı-Dîbâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi*, İstanbul: Hayykitap Yayınları, 2008.

⁹ Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 42211 (117. varaktan itibaren); Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 4212; Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 1603, Afyon İl Halk Kütüphanesi, 17715; Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü, 011; Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü, 102; Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey Bölümü, 110; Süleymaniye Kütüphanesi Kasideczâde Bölümü, 333; Süleymaniye Kütüphanesi Tâhir Ağa Bölümü, 246; Süleymaniye Kütüphanesi Gelibolulu Tâhir Bölümü, 013; Süleymaniye Kütüphanesi Süleyman Dügümlü Baba Bölümü, 346; Süleymaniye Kütüphanesi Pertevniyal Sultan Bölümü, 371; Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Bölümü, 413; Süleymaniye Kütüphanesi Süleymaniye Bölümü, 715; Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa Bölümü, 819; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü, 1564; Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü, 174; Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Bölümü, 274; Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Bölümü, 275; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa Bölümü, 347; Süleymaniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü, 429; Süleymaniye Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü, 450, Süleymaniye

Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif

Ankaravî H.1030/M.1621 tarihinde Mesnevî'nin şerhine başlamıştır. Yazılan bu ilk metinde Mesnevî beyitleri mevcut değildir. Beyit yerlerine surhla bir *mîm* işareti konularak şerhe başlanmıştır.¹⁰ Ankaravî bu müsvedde şerhi tamamladıktan sonra şerhin Mesnevî beyitleriyle beraber okunmasında sıkıntılar yaşandığı için aynı yılın Zilhicce/Aralık ayında Mesnevî beyitlerinin de yer aldığı şerhi yazmaya başlamıştır.¹¹

İkinci şerh metninin ilk üç cildi bittikten sonra Ankaravî'nin geçirdiği göz rahatsızlığı ve çevresinde bulunan bazı insanlardaki isteksizlik, dördüncü cildin şerhini geciktirmiştir. Ankaravî dördüncü cildin mukaddimesinde manevî evlâdı Dervîş Ganem'in ısrarı ve niyâzıyla şerhe tekrar başladığını ifade eder. Dervîş Ganem'in üçüncü cildin müsveddelerini temize çekmesi şeyhinin kalbine kuvvet vermiştir. Onun bu çabası *çeşm-i zâîfine rü'yet, cism-i nahîfine tâkat* getirip şerhe başlamasına vesîle olmuştur.¹² Dördüncü cilt H.1035/M.1626 yılında tamamlanmıştır.¹³

Ankaravî beşinci cildin yarısına geldiği vakit Mesnevî'nin yedinci cildi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine beşinci cildin şerhini bırakmıştır.¹⁴ Bu sırada

Kütüphanesi Nâfiz Paşa Bölümü, 593; Süleymaniye Kütüphanesi Laleli Bölümü, 1422; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü, 1561; Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü, 1598; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, 2638.

¹⁰ Bu şerhin yazma örneği için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 274.

¹¹ “Bu fakîr ü haķîr *biñ otuz târihinde bu kitâb-ı bîmişl ü bînazîrûñ şerhine taħrîr eylemege şurû' eyledükde...*” (Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî, C VII*, Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi, 178, vr. 2a).

“Mesnevî-hvân olanlara bilâte'emmül ma'nâları vâzîh ve 'inde'l-kırâ'at fehvâları ezhân-ı pâklarına lâyıh olmadan ötüri *her bir beytün evveline surhıla bemîm işâret kılnmış idi ba'dehu ol ebyâta işâret olan mîmler ref' olup ba'z-ı yârânuñ iltimâsıyla anlaruñ mevâzî'ına ebyât-ı şerîfe yazılmış* ve kâmil bir şerh düzülmiş idi.” (Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî, C I*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1260, vr. 2a).

¹² “Ammâ hamdu lillâhi ve tevfikîhi şöhetimizde olan ba'z-ı yârânuñ bu 'ilm-i şerîfe tâlib olması ve bu şerh-i laţîfün taħrîrine iştigâl kılnması fi'l-hâl ferâg u kelâl 'ukdelerin bâl u pür-melâlden izâle idüp lisânımı ta'bîre ve kil-k-i ma'rîfet-beyânımı mertebe-yi taħrîre yitürdi 'ale'l-huşuş ol veled-i muħterem ca'alellâhu minaşâhibi'l-himem ve şâra bi'l-'ulümi ğaniyyen ve'ğtenem a'nâ Dervîş Ganemün bu şerhi yazması ve müsvedde olanı işlâh idüp düzmesi kalbime kuvvet virüp çeşm-i zâîfimi rü'yet ve cism-i nahîfimi tâkat mertebesine irgürüp cân u cenânımı cild-i râbî'ün şerhine şurû' eylemege getürdi pes anuñ mu'âvenet u muţâlebeti sebebiyle bu aħsen-i merâbî' olan cild-i râbî'ün şerhine mütevekkilen 'alellâh şurû' kıldum” (Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî, C IV*, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2064, vr. 1b-2a).

¹³ “Biħamdillâhi'l-Meliki'l-'Allâm bu cild-i şerîfün bu şerh-i laţîfi daħı eyemen-i ezmân ve eşref-i eyyâmıda tamâm oldu Hicret-i Nebeviyyenün şallallâhu 'aleyhi ve sellemün biñ otuz beş senesinün mâh-ı Muħarremünün Âşürâ günü nihâyet bulup ve bu şerhün daħı taħrîrinün itmâmı mübârek Kâdr gicesi tamâm oldu.” (Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî C IV*, vr. 807).

¹⁴ “Hattâ bu fakîr ü haķîr biñ otuz târihinde bu kitâb-ı bîmişl ü bînazîrûñ şerhine taħrîr eylemege şurû' eyledükde dîbâce-yi 'Arabiyye ile on sekiz beyt-i şerîf bu cild-i i'tibârî taķdîr olunmuş ve

Şerh-i Ebhâdîs-i Erbaîn adlı eserini ve Fâtîha Sûresi'nin tefsîri olan *Fütûhât-ı Ayniyye* adlı risâlesini kaleme almıştır. Ardından semâ'nın câiz oluşuna dâir Arapça *Huccetu's-Semâ'* adlı eserini yazmış ve Mesnevî'nin yedinci cildini şerh etmeye başlamıştır. Bu cildin şerhinin yarısına gelince daha önce eksik bıraktığı beşinci cilde dönmüş, beş ve altıncı cildin şerhini bitirmiştir. Şerhin altıncı cildi H.1036/M.1626 Ramazan'ında bitmiştir.¹⁵

Dervîş Ganem'in yardımıyla şerhini H.1036/M.1626 yılında tamamlamış olan Ankaravî yedinci cildi de H.1039/M.1629 yılından önce bitirmiş olmalıdır. Çünkü şerhin Afyon nüshanın birinci cildinde H.1039 tarihinde Sultan IV. Murâd'ın bu şerhi beğendiğini ifâde edip hüsn-i hatla yazılmış bir nüshasını istediğini belirtir.¹⁶

Yukarıdaki bilgilere ve nüshaların tasnîfine göre şerhin te'lifinde üç aşamalı bir sürecin olduğu görülmektedir.

İlk Metin

Ankaravî, Mukaddime ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi'nden sonra, H.1030/M.1621 yılında başladığı büyük şerhin ilk te'lifinde ilgili kısımlarda Mesnevî beyitleri yazılmayıp beyit yerleri kırmızı mürekkepli bir *mîm* ile işaretlenmiştir. Bununla beraber şârih tarafından müşkül olduğu düşünülen kimi beyitler metinde yer almaktadır. Müşkül olmadığı düşünülen beyitler ise çoğunlukla yazılmamış, yazılanların ise şerh kısmında anlam dünyalarının

bu nükteyi iş'âr eylemeden ötüri ol maħalde bir ĥuṭbe beyân olınup ve seb'ıyyâtuñ fezâyliline müte'allıķ ba'z-ı aķâvîl ü delâylil yazılup anda ta'bîr ü taķrîr kılınmış idi pes nice müddet-i medîde mürûr ve 'uhûd-ı ba'ide 'ubûr idüp *taħrîrimüz cild-i ĥâmisüñ nişfına geldikte ve hicret-i Nebeviyyenün biñ otuz beş senesi olduķda* ĥikmet-i İlähî ve taķdîr-i Rabbâniyye ile sekiz yüz on dört târiħinde yazılmış cild-i vâhid içre yidi mücelled bir meşnevî beyne'n-nâs zuhûr kıldı ve âħıru'l-emr sevķ-ı İlähî ile bu faķîrûñ eline geldi ol cild-i sâbi'î minevvelihi ilâħîrihi müṭâla'â kıldıķda anuñ evâni-yi ebyât-ı laṭîfesinden zülâl-i cân-baħş-ı esrâr-ı ma'ârif nüş kıldum ve zulumât-ı ĥurûf u kelimâtında âb-ı ĥayât-ı ma'âni vü leṭâyifi buldum” (Ankaravî; *Şerh-i Mesnevî, C VII, 2a*).

¹⁵ Ankaravî; *Şerh-i Mesnevî, C VI, vr. 630a*; Ceyhan; İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, s. 143.

¹⁶ “Günlerden biñ otuz toķuz târiħinde mübârek Zî'l-ka'denüñ evâyilinde bir gün (...) Bu şerħüñ ĥüsn-i ĥaṭṭıla yazılması ve sa'âdetle müṭâla'â kılmalarından ötüri aħsen-i tertîb üzre tekrâr düzilmesi ĥuşuşunda merkez-i râyet-i iķbâl ve mehbiṭ-i sa'âdet ü kemâl olan cânib-i şevket-me'alleri cânibinden mişâl-i vâcibü'l-ımtişâl gelüp te'lif eyledüñüz şerħ-i Mesnevî'nün cümlesini ĥüsn-i ĥaṭṭıla bir ĥoşca yazdurup cenâb-ı ĥümâyünuma irsâl idesüz diyü bu cânibe vuşul bulduķda emrlere imtişâli farz-ı 'ayn ve fermân-ı ĥümâyünlarına inķiyâdı farz u dîn meşâbesinde bilüp mümâtalet ü tesvîfden ĥazer kılup ĥaṭṭı kırâ'ate âsân bir kâtime mümkün olduķı mertebe yazdurup ve ĥazîne-yi dilde medfûn olan cevâhir-i zevâhiri daħı münâsib olan ebyât-ı melâħat-simâtuñ şerħ ü beyânı silkine câbecâ yazdurdum evvelki nüşhalara muğâyir bir bu daħı bir ĥoş kâmil nüşha olup dergâh-ı sa'âdet-penâhları tarafına irsâl olındı ve hediyye kıldı” (*Şerh-i Mesnevî, C I, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1260, 2b*).

izahı sınırlı tutulmuştur.¹⁷

Mesnevî beyitlerine ve şerh metnine ayrı ayrı bakmayı icap ettirdiği için Ankaravî bu tarz te'lîfte ısrarcı olmamıştır. Bu sebeple ilk te'lîf olan ve çoğu kısmında beyitlerin yer almadığı bu şerh metni yaygınlaşmamıştır. Bu tarzda kaleme alınan metnin üç nüshası tespit edilebilmiştir.¹⁸

İkinci Metin

Ankaravî, yine H.1030/M.1621 yılında bazı dervişlerinin, özellikle Dervîş Ganem'in gayretleriyle şerhin genişletilmiş te'lîfine başlamıştır. Daha önce beyit yerlerine işaret olarak konulmuş *mîm* harflerinin yerine bu metinde bizzat beyitler konmuş ve *keâmil bir şerh* yazılmıştır. Anlam olarak eksik kalan kısımlar da tamamlanmıştır.¹⁹

Mevlevî muhîtinde yaygınlaşan bu şerh metni, Dervîş Ganem'in istinsah ettiği metin olmalıdır. Semih Ceyhan'ın orijinal nüsha olarak belirttiği Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, 306 numarada kayıtlı nüshaya göre bu metnin te'lîfi H.1036/M.1627 yılında tamamlanmıştır.²⁰ İstanbul ve Mısır matbaalarında basılan şerhler de bu nüsha esas alınarak hazırlanmıştır. Bu tarzda yazılmış metnin 27 nüshası bulunmaktadır. Şerhin bu yaygın metnin nüshaları dört farklı koldan çoğaltılmıştır.²¹

Üçüncü Metin

Dervîş Ganem'in istinsah ettiği metnin yaygınlaşmasından sonra Ankaravî'nin son yıllarında şerh yeniden gözden geçirilmiştir. Bunun sebebi devrin padişahı IV. Murad(d.1612-ö.1640)'ın Ankaravî'den şerhin bir nüshasını talep etmesidir. Padişah, Şerh-i Mesnevî'nin tamamının hüsn-i hatla yazdırılıp huzuruna getirilmesini ferman buyurmuştur. H.1039/M.1629 yılının

¹⁷ “Ebyât-ı müşkile bunda bi‘aynihâ yazılıp ve ebyât-ı gayr-ı müşkile meḥāfetun ‘ani’t-tatvîli ve raġbetün bi’l-iḥtişâri’l-cemîl bi’ibârâtiḥâ yazılmış ammâ ma’nâları baş olup lâzım gelen şerḥ ü îzâḥ fi’l-cümle terk olmuş idi ve Meşnevî-ḥvân olanlara bilâte’emmül ma’nâları vâzîḥ ve ‘inde’l-ḳırâ’at feḥvâları ezhân-ı pāklarına lâyiḥ olmadan ötüri her bir beytüñ evveline surḥıla bir ḥarf-i mîm işâret ḳılınmış idi.” (Şerb-i Mesnevî, C I, 1b)

¹⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü Nu: 274; Süleymaniye Kütüphanesi Şehîd Ali Paşa Bölümü, Nu: 1269; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi Bölümü, 2350.

¹⁹ “Ba‘dehu ol ebyâta işâret olan mîmler ref olup ba‘z-ı yârânuñ iltimâsıyla anlaruñ mevâzı‘ına ebyât-ı şerîfe yazılmış ve kâmil bir şerḥ düzilmiş idi egerçi biḥükmi meşşâta-yı vḳât ve biḥasebi iḳtizâ-yı ezmân u sâ‘at bu ḳadar muḥadderât-ı ma‘ânî vü ma‘ârif ve ebkâr-ı esrâr u letâiyif pes perde-yi ġaybdan zuhûra geldi ve erâyik-i suṫur üzre cilveger oldı.” (Şerb-i Mesnevî, C I, 2a)

²⁰ Semih Ceyhan; *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 287.

²¹ Ahmet Tanyıldız; *İsmâîl Rusûbhî-yi Ankaravî- Şerb-i Mesnevî*, s. 139-150.

Zilkade ayında gelen bu talep üzerine Ankaravî, şerhi sunulacağı makamın yüceliğiyle örtüştürmek için genişletip ikmâl ederek *diğerlerine muğâyir bir nüsha* olarak saraya sunmuştur. Bu nüshada, şerhte *mücmel* kalan yerler *mufassal* hâle getirilmiş, eksik kısımlar tamamlanmıştır. İkmâl edilmesi gereken beyitlerin ilgili yerlerine yer yer ilaveler yapılmıştır. Metin, hattı kolay olan bir kâtibe de hızlıca yazdırılmış ve saraya takdim edilmiştir.²²

Bu metin şerhin diğer nüshaları kadar yaygın olmamasına rağmen Ankaravî'nin birtakım eklemelerde bulunarak son şeklini verdiği (ikmâl ettiği) metin olması yönüyle önem kazanmaktadır. Mevcut nüshalar arasında sadece Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Kütüphanesi, 18215 numarada yer alan nüsha şerhin son metnidir.

Yukarıda verilen bilgilerden çıkan sonucu şerh metinlerindeki örneklerle somutlaştırmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda şerhin üç nüshasından seçilen bölümler vardır. Görüleceği gibi aynı metin üzerinde üç farklı tasarruf söz konusudur.

1. Şerhin İlk Hâli Şehit Ali Paşa Nüshası	2. Şerhin İkinci Hâli Pertev Paşa Nüshası	3. Şerhin Son Hâli Afyon Nüshası
Beyit Yok Meşelâ bir kimse merkeb-i	<i>Meşnevî</i> <i>An yekî har daşt pâlâneş</i>	<i>Meşnevî</i> <i>An yekî har daşt pâlâneş nebûd</i>

²² “*Lâkin nice cevâhir ü rumûz ü nikât dağı hazîne-yi dilde medfûn olmuş ve perde-yi hafâda kalmış idi istedüm ki ol mücmel olan yirler mufaşşal ola ve nâkıs kalan mağaller kemâl bula bihamdillâhi'l-Meliki'l-Mennân günlerden biñ otuz toğuz târihinde mübarek Zî'l-ka'denüñ evâyilinde bir gün ol girân-rıf'at ü âsmân-rütbet Husrev ü Cem-câh u Kirsâ-menzilet [...] murettibu erkânî's-şer'ıyyeti 'ale'l-menheci'l-Ahmedî muhezziibu dîvânî'l-'urfıyyeti 'ale'l-medreci'l-Muhammedî sultânu'l-maşrıqayn hâkânu'l-hâfıqayn ellezî lâ'ıyâne havâkınu'l-'âlemi 'ayni melâzi ekâsireti'z-zamân me'âzi kayâşireti'd-deverân netice-yi Âl-i 'Osman emere-yi şecere-yi bâl-i Orhân filizze-yi kebed-i Selîm Hân gurre-yi bedr-i Sultân Süleymân ve kurrat-i 'ayn-ı Mehemmed Hân es-sultân bin sultân *Sultân Murâd Hân* bin Ahmed Hân Hazretleri [...] *bu şerhüñ hüsn-i haftıla yazılması ve sa'âdetile muţâla'a kılmalarından ötüri ahsen-i tertîb üzre tekrâr düzilmesi huşûşında* merkez-i râyet-i iqbâl ve mehbi't-i sa'âdet ü kemâl olan cânib-i şevket-me'alleri cânibinden mişâl-i vâcibu'l-imtişâl gelüp *te'lîf eylediğünüz şerh-i Meşnevînüñ cümlesini hüsn-i haftıla bir hoşca yazdurup cenâb-ı humâyûnuma irsâl idesüz* diyü bu cânibe vuşûl buldukda emrlerine imtişâli farz-ı 'ayn ve fermân-ı humâyûnlarına inkıyâdı farz-ı dîn meşâbesinde bilüp *mümâtalet ü tesvîfden hazer kıllup haftı kırâ'ate âsân olan bir kâtibe mümkün olduğı* mertebe yazdurup ve *hazîne-yi dilde medfûn olan cevâhir-i zevâhiri dağı münâsib olan ebyât-ı melâhat-simâtuñ şerh ü beyânı silkine câbecâ yazdurdum evvelki nusşalara muğâyir bir bu dağı bir hoş kâmil nusşa olup* dergâh-ı sa'âdet-penâhları tarafına irsâl olındı ve hediye kılındı ümmiddür ki nazar-ı şerifleriyle müşerref oldukda mağall-i qabüle gele ve maqbûl-ı humâyûnları ola bi'avnillâhi ve tevfiķhi” (*Şerb-i Mesnevî, C I, 2a*)*

<p>hayvâniyyeti tutsa pālân-ı ni'met-i dünyeviyyesi olmaz ni'met ü devlet-i dünyeviyye bulsa gürg-i mevt ve seb^c-i seķâmet merkeb-i teni rubûde kıılır (44a)</p>	<p><i>nebūd</i> <i>Yaft pālan gurg ħarrā derrubūd</i></p> <p>Meşelâ ol bir kimse merkeb-i cismâniyyeti tıtdı anuñ pālân-ı ni'met-i dünyeviyyesi olmadı çün ni'met-i pālân-ı dünyevî buldı gürg-i mevt ve seb^c-i seķâmet merkeb-i teni ħapdı (14a)</p>	<p><i>Yaft pālan gurg ħarrā derrubūd</i></p> <p>Meşelâ ol bir kimse ħar tıtdı anuñ pālânı olmadı ya'nî semer bulmadı pes pālânı buldı bu kerre ħurd ħarı ħapdı ya'nî ol bir kimse merkeb-i cismâniyyeti tıtdı anuñ pālân-ı ni'met-i dünyeviyyesi olmadı çünkim ni'met-i pālân-ı dünyeviyyeyi buldı gürg-i mevt ve seb^c-i seķâmet merkeb-i teni ħapdı (26b)</p>
---	--	---

1. Şerhin İlk Hâli Şehit Ali Paşa Nüşhası	2. Şerhin İkinci Hâli Pertev Paşa Nüşhası	3. Şerhin Son Hâli Afyon Nüşhası
<p><i>Dāstān-ı 'āşık şuden-i pādşāh berkenîzek</i></p> <p>Beyit Yok Ey dostān-ı ħaķıķat bu ħikāyeti gūş idüñ ki bu cümleñüñ naķd u ħālîdür zîrâ ħikāyenüñ me'ālî budur ki</p> <p>Beyit Yok Cesed ħalk olmazdan evvel bir pādşāh-ı rûĥ var idi ki mülk-i dünyâ ve hem mülk-i dîn ya'nî sa'âdet-i dāreyn anuñ vücūdında mevzû^c idi (43b-44a)</p>	<p><i>Dāstān-ı 'āşık şuden-i pādşāh berkenîzek</i></p> <p><i>Meşnevî</i> <i>Bi'snevîd ey dūstān in dāstān</i> <i>Ĥod ħaķıķat naķd-i ħāl-i mast ān</i></p> <p>Ey dostān bu ħikāyeti gūş idüñ ĥod fi'l-ħaķıķa o dāstān bizüm naķd-i ĥalümüzdür zîrâ bu ħikāyeden me'āl ü maķşūd budur ki</p> <p><i>Meşnevî</i> <i>Būd şāhî derzamānî pîş ezîn</i> <i>Mülk-i dünyâ bûdeş u hem mülk-i dîn</i></p> <p>Cesed ħalk olmazdan evvel bir pādşāh-ı rûĥ var idi ki mülk-i dünyâ ve hem mülk-i dîn ya'nî sa'âdet-i dāreyn anuñ vücūdında mevzû^c idi (13b-14a)</p>	<p><i>'Āşık şuden-i pādşāh berkenîzek ve ħarîden-i pādşāh ān kenîzkrâ ve rencür şuden-i kenîzek ve tedbîr-i şāh dermu'ālece-yi ü</i></p> <p>Bu surĥ-ı şerîf ve bu beyân-ı laţîf bir pādşāhuñ bir cāriyeye 'āşık olması ve pādşāhuñ ol cāriyeyi alması beyânındadır ve cāriyenüñ ĥaste olması ve şāhuñ ol cāriyenüñ mu'ālecesinde tedbîr eylemesi beyânındadır</p> <p><i>Meşnevî</i> <i>Bi'snevîd ey dūstān in dāstān</i> <i>Ĥod ħaķıķat naķd-i ħāl-i mast ān</i></p> <p>İşidüñüz ey dostān bu dāstānı ya'nî ey dostān-ı ħaķıķat bu ħikāyeti gūş idüñ ħaķıķatda ĥod ol dāstān bizüm naķd-i ĥalümüzdür zîrâ bu ħikāyeden me'āl ü maķşūd budur ki pādşāhdan murād rûĥ ve kenîzekden murād nefsdür pes bu te'vîl üzre tafşîl ü taĥķîķi gelür</p> <p><i>Meşnevî</i> <i>Būd şāhî derzamānî pîş ezîn</i> <i>Mülk-i dünyâ bûdeş u hem mülk-i dîn</i></p> <p>Bu zamāndan evvel bir zamānda bir pādşāh var idi ki aña hem mülk-i dünyâ ve hem mülk-i dîn müyesser olmış idi ya'nî cesed</p>

		halk olmazdan evvel bir pādşāh-ı rūh var idi ki mülk-i dünyā ve hem mülk-i dīn ya'nī sa'adet-i dāreyn anuñ vücūdında mevzū' idi (26a-b)
--	--	---

1. Şerhin İlk Hâli Şehit Ali Paşa Nüshası	2. Şerhin İkinci Hâli Pertev Paşa Nüshası	3. Şerhin Son Hâli Afyon Nüshası
Beyit ve şerhi yok (92a-92b)	<i>Meşnevî</i> <i>Bāğbanrā hār çün derpāy ref</i> <i>Düzd fırsat yaft ü kālā burd</i> <i>teft</i> Meşelā bāğbānuñ ayağına çünkim diken batdı bāğbān kendü hāline meşgūl iken hırsuz fırsat buldı metā'ımı 'ale'l-fevr iltıdı (61b)	<i>Meşnevî</i> <i>Bāğbanrā hār çün derpāy ref</i> <i>Düzd fırsat yaft ü kālā burd teft</i> Meşelā bāğbānuñ ayağına çünkim diken batdı bāğbān kendü hāline meşgūl iken hırsuz fırsat buldı metā'ımı 'ale'l-fevr iltıdı ya'nī düzd ki murād şeytāndur bāğbān-ı cennet olan Ādemūñ pāy-ı 'aklına hār-ı fikr ü zann batmağıla kendü vehmine meşgūl olduğın görüp fırsat bulup 'ale'l-fevr metā'-ı 'ışmet ve kālā-yı ihtiyātı iltıdı ve sırka itıdı (125b)

1. Şerhin İlk Hâli Şehit Ali Paşa Nüshası	2. Şerhin İkinci Hâli Pertev Paşa Nüshası	3. Şerhin Son Hâli Afyon Nüshası
Guften-i Emīru'l-Mü'minīn 'Alī rađıyallāhu 'anh bāqarīn-i hōd rađıyallāhu 'anh bāqarīn-i hōd Beyit ve şerhi yok (201a)	Guften-i Emīru'l-Mü'minīn 'Alī rađıyallāhu 'anh bāqarīn-i hōd ki çün hūdū endāhtī derrūy-ı men nefsi men cūnbīd ve ihlāş-ı nemand mānī' kušten-i tū ān şud <i>Meşnevî</i> <i>Guft emīru'l-mü'minin bāan</i> <i>cevān</i> <i>Ki behengām-ı neberd ey</i> <i>pehlevān</i> Emīru'l-mü'minīn 'Alī Hāzretleri ol cevāna eyitdi ceng vaktinde ey pehlevān (147a)	Guften-i Emīru'l-Mü'minīn 'Alī rađıyallāhu 'anh bāqarīn-i hōd ki çün hūdū endāhtī derrūy-ı men nefsi men cūnbīd ve ihlāş-ı 'amel nemand mānī' kušten-i tū ān şud Bu surh-ı şerīf ve bu beyān-ı laţīf Emīru'l-mü'minīn 'Alī rađıyallāhu 'anh kendü qarīnine dimesinūñ beyānındadır böyle diyü ki çünkim sen benüm yüzüme tükürük atduñ benüm nefsum hareket eyledi ve 'amelde ihlāş eylemek qaldı seni depelemege mānī' ol oldı raveye 'Abdu'l-Vāhid bin Zeyd kāle se'eltu el-Hasane'l-Başrī 'anihlāş mā huve kāle se'eltu 'anHuzeyfe 'ani'l-ihlāş mā huve kāle se'eltu'n-Nebī şallallāhu 'aleyhi ve sellem mā huve kāle se'eltu Cebrāyil 'ani'l-ihlāş mā huve kāle se'eltu Rabbi'l-'izzet 'ani'l-ihlāş mā huve kāle te'ālā huve sırrun

		<p>minsırî istevedde ‘anhu albe men abebtetu min‘ibadî pes bu ma‘nâyi şer idüp Cüneyd-i Bağdâdî azretleri dir el-ilâşu sırru beynellâhi ve beyne‘l-‘abd lâya‘lemhu melekun feyukibbehu ve lâşeytânu fıfesindehi ve lâhuven fetemeiluhu ve bu maalle münâsib arîkat-nâmede tafşil olunmuşdur anda aleb olma</p> <p><i>Meşnevî</i> <i>Guft emîru ‘l-mü‘minin bâan cevân</i> <i>Ki behengâm-ı neberd ey pehlevân</i></p> <p>Emîru‘l-mü‘minin ‘Alî azretleri ol cevâna eyitdi ceng vatinde ey pehlevân (A327)</p>
--	--	---

KAYNAKA

- Ahmet Tanyıldız; *İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî- Şerb-i Mesnevî (Mecmû‘atu‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif) (Cilt I) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2010.
- Alî Enver; *Semâ‘-hâne-yi Edeb*, Âlem Matbaası, İstanbul 1309.
- Esrâr Dede; *Tezkire-i Şu‘arâ-yı Mevlevîyye İnceleme-Metin*, Haz.: İlhan Genç, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atu‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C I, Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 18215.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî, *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C I, Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 176.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C I, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümü, 1260.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C VI, Matba‘a-yı Âmire, İstanbul 1289.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C III, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R 450.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C IV, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2064.
- İsmâil Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû‘atü‘l-Letâyif ve Matmûratu‘l-Ma‘ârif*, C V, Matba‘a-yı Âmire, İstanbul 1289.

İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî; *Şerb-i Mesnevî-Mecmû'atü'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif*, C VI, Matba'a-yı Âmire, İstanbul 1289.

İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî, *Mecmû'atü'l-Letâyif ve Ma'ârif*, C VII, Süleymâniye Kütüphanesi Hâlet Efendi, 178.

Mustafa Sâkîb Dede; *Sefîne-yi Nefîse-yi Mevleviyân*, Matbaa-yı Vehbiyye, Kahire 1283/1866.

Sahîh Ahmed Dede; *Mecmû'atu't-Tevârîhi'l-Mevleviyye (Mevlevîlerin Tarihi)*, Haz: Cem Zorlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Semih Ceyhan; *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2005.

Semih Ceyhan; Mustafa Topatan; *Mesnevî'nin Sırrı-Dîbâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi*, Hayykitap Yayınları, İstanbul 2008.